

HISTORIJSKI PREGLED NASTANKA I RAZVOJA KIRAETSKE ZNANOSTI

Ismail ČEHIĆ
cehic2010@live.com
MIZ Brčko

SAŽETAK: Ovaj rad tretira glavne tokove nastanka i razvoja kiraetske znanosti, odnosno institucionalnog nastanka i razvoja kiraeta Kur'ana. Hadis o sedam harfova je prema mišljenjima znanstvenika suštinski vezan za kirāetsku znanost te je autor, shodno tome, posvetio posebnu pažnju njegovoj analizi. Autor u radu predstavlja historijski tok formalnog razvoja kiraeta, uvjete prihvatljivosti pojedinih kiraeta i najutjecajnije ličnosti kiraetske znanosti od perioda poslanstva do nastanka temeljnih djela iz ove naučne oblasti.

Ključne riječi: kiraet, sedam harfova, kiraetska znanost, učenje Kur'ana

Uvod

Cilj ovog rada je ukazati na značaj bavljenja kiraetskom naukom i njenu važnost unutar sveukupnog korpusa tradicionalnog islamskog nauka te pokazati historijski razvoj kiraeta od vremena Poslanika, a.s., do nastajanja prvih kiraetskih škola. Kiraetska nauka, kao i ostale islamske nauke: tefsir, hadis i dr., nije postojala kao zasebna znanost za vrijeme Poslanika, a.s., koji je ashabe, između ostalog, podučavao pravilima i načinima čitanja Kur'ana. O tome Uzvišeni Allah kaže: "I kao Kur'an, sve dio po dio ga objavljujemo da bi ga ti ljudima malo-pomalo kazivao, i prema potrebi ga objavljujemo." (El-Isra, 106)

Pojedini ashabi su se isticali na različitim poljima vjerskih nauka, a na polju učenja Kur'ana to su bili: 'Abdullah ibn Mes'ud, 'Ubejj ibn Ka'b, Ebu Musa El-Eš'ari, Salim, Mu'az ibn Džebel, Mus'ab ibn 'Umejr i dr.

Poslanik, a.s, ih je slao kao misionare u određene krajeve kako bi druge podučavali Kur'anu, što je jedna od primarnih vjerskih obaveza za osobe koje prelaze na islam.

Nakon Poslanikove, a.s., smrti pojavila se potreba za sakupljanjem cjelokupnog materijala iz oblasti kiraeta koji će s protokom vremena postajati primarni dio kiraetske nauke. Događaj koji je podstaknuo tadašnje vodstvo muslimanske zajednice da na usaglašen i sistematiziran način pristupi prikupljanju kiraetske građe bio je gubitak velikog broja hafiza Kur'ana u Bici na Jemami. Ubrzo nakon ove bitke, na prijedlog Omera, r.a., halifa Ebu Bekr, r.a., naredio je prisaru Objave Zejdu ibn Sabitu da Kur'an prikupi u jednu zbirku, što je i učinjeno.

Kako je mlada islamska država postajala teritorijalno sve veća, te s obzirom na učestalo prihvatanje

islama od strane nearapskih naroda, halifa Omer r.a., je vješte *karije*, učače Kur'ana, iz reda ashaba r.a., slao u različite krajeve da podučavaju ljude učenju Kur'ana Časnog. Tako je u Kufu poslao 'Abdullaha ibn Mes'uda, u Šam Ebu Derdaa, Mu'aza ibn Džebela i 'Ubadu ibn Es-Samita, u Basru Ebu Musa'a El-Eš'arija itd. (Abaza, 2013:16)

Iako su bile poduzete preventivne mjere, za vrijeme uprave Osmana r.a., dolazi do određenih razilaženja i nesporazuma u pogledu različitih kirāetskih čitanja što je bio razlog da muslimansko vodstvo nastavi još ozbiljniji rad na planu sistematizacije kiraetske građe. Naime, određeni dijelovi kur'anskog teksta su tokom objave derogirani, a pojedini ashabi, ne znajući za njihovu derogaciju, nastavili su podučavati druge tim dokinutim dijelovima Kur'ana. O tome najslikovitije govori događaj

koji se desio na frontu u Armeniji i Azerbejdžanu kada je Huzejfe ibn El-Jeman čuo neke vojnike kako uče: *وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ* dok su drugi učili: *وَاللَّبَّيْتُ وَآتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ*. (Ibn Džezeri, *En-Nešr*: 7)

Slični nesporazumi, koji su s vremenom na vrijeme bili žestoki i suparnički, doveli su do ozbiljnih sporova među muslimanima. Zbog tih sporova među najučenijim ašhabima na čelu s halifom Osmanom r.a., javila se ideja da se na osnovu zbirke kur'anskih tekstova sakupljene u vrijeme Ebu Bekra r.a., uz strogu kontrolu najvještijih hafiza iz reda ašhaba, načini druga redakcija kur'anskog teksta, koja bi se poslije usaglašavanja grafije umnožila u nekoliko službenih primjeraka – *Mušhafa*. Ortografska podloga ovih prvih *Mušhafa* predstavlja jedan od tri temeljna kriterija za kasnije utvrđivanje autentičnih kiraetskih čitanja Kur'ana.

Kiraeti i hadis o sedam harfova

Kiraeti Kur'ana kao različiti sintaksički, morfološki, fonološki i semantički varijeteti svoje uporište imaju u poznatom hadisu o sedam harfova. Muslim bilježi od 'Ubejj ibn Ka'ba da je rekao: "Poslanik a.s., je bio kod čatrnje Beni Gaffar u trenutku kada mu je došao Džibril i rekao mu: 'Allah ti naređuje da tvoji sljedbenici uče Kur'an na jedan harf.' Poslanik reče: 'Molim Allaha za olakšanje i milost, uistinu moji sljedbenici to neće moći podnijeti.' Došao je i drugi put i rekao: 'Allah ti naređuje da tvoji sljedbenici uče Kur'an na dva harfa.' Poslanik reče: 'Molim Allaha za olakšanje i milost, uistinu to moji sljedbenici neće moći podnijeti.' I napokon, kada je došao četvrti put, Džibril mu je rekao: 'Allah ti naređuje da tvoji sljedbenici uče Kur'an na sedam harfova. Kojim god harfom budu učili, bit će ispravno.'" (Muslim, sv. VI, hadis br. 818-821)

Vežano za različite kiraete, Buharija i Muslim bilježe predanje o hazretima Omeru i Hišamu ibn Hakimu r.a. Omer je čuo Hišama kako uči suru El-Furqan drukčije nego je to njemu

bilo poznato, što ga je iznenadilo, pa je odveo Hišama do Poslanika a.s., da mu se požali na njegovu interpretaciju sure. Međutim, Poslanik a.s., nakon što je čuo i Omerovu i Hišamovu interpretaciju, rekao je: "Ovako je objavljeno. Uistinu, ovaj Kur'an je objavljen na sedam harfova. Učite iz njega što vam je lahko." (Navedeno prema: El-Asqalani, 1987:639)

Učenjaci imaju različita mišljenja o značenju hadisa o sedam harfova. Neki smatraju da se pojam sedam harfova zapravo odnosi na kur'anske sinonime; drugi su mišljenja da sedam harfova predstavljaju sedam plemenskih dijalekata; neki govore da su sedam harfova ustvari sedam kiraeta; pojedini učenjaci smatraju da su sedam harfova sedam kur'anskih znanosti; sedam harfova neki tumače kao sedam promjena jezičke prirode; dok neki zastupaju stajalište da tajnu sedam harfova zna samo Allah dž.š. (Šošić, 2014:105-113) Mišljenje da se sedam harfova odnosi na sedam kiraeta nema čvrstu argumentaciju jer kiraeta ima više od sedam, a riječ *harf* (kako se navodi u hadisu), nema isto značenje kao *kiraet*.

Prvi islamski učenjak koji je brojančano povezo harfove i kiraete bio je Ibn Mudžahid u svom djelu *Kitabu-s-seb'a fi-l-qira'at*. Njegovo mišljenje bilo je povod velikoj polemici kojoj se pridružio i Ibn Džezeri tvrdnjom da postoji deset mutevatir kiraeta. (Fazlić, 2000:40) Imam Kurtubi u svom tefsiru poziva se na En-Nehhasovo mišljenje da većina islamskih učenjaka smatra da se pod pojmom sedam harfova ne misli na sedam kiraeta. Sedam kiraeta moguće je povezivati samo s jednim od sedam harfova, i to onim na osnovu kojeg je urađena kodifikacija *Mušhafa* u Osmanovo, r.a., doba. (Šošić, 2014: 111) Također, bitno je istaći da pored spomenutih sedam kiraeta postoje još tri mutevatir kiraeta, tako da postoji deset mutevatir kiraeta, što ukazuje na to da se sedam harfova ne odnosi isključivo na kiraete. Kiraeti su samo jedno od značenja hadisa o sedam harfova, a njegovo potpuno razumijevanje ostat će prekriveno velom tajne do Sudnjeg dana.

Procvat nauke o kiraetima

Vrijeme standardizacije je značilo i nastanak kiraetskih škola u kojima se naučavalo prema različitim kiraetskim varijantama. Kao rezultat izuzetnog intelektualnog pregalaštva nastaju eminentna djela iz oblasti kiraeta kao što su *Kitabu-s-seb'a fi-l-qira'at* od Ibn Mudžahida (umro 324. h. g.) u kojem on spominje sedmoricu imama u kiraetu:

1. Ebu 'Abdurrahman Nafi' ibn Abdurrahman ibn Ebu Nu'ajm (umro 169. h.g.) iz Medine.
2. 'Abdullah ibn Kesir (umro 120. h.g.) iz Mekke.
3. Ebu Bekr 'Asim ibn Ebi En-Nedžad (umro 128. h.g.) iz Kufe.
4. Hamza ibn Habib Ez-Zejjat (umro 156. h.g.), također iz Kufe.
5. 'Ali ibn Hamza El-Kisa'i (umro 189. h.g.), odrastao u Kufi, a kasnije se preselio u Bagdad; umro je u jednom selu nadomak Reja.
6. Ebu 'Amr ibn El-'Ala (umro 154. h.g.) iz Basre.
7. 'Abdullah ibn 'Amir El-Jahsabi (umro 118. h.g.) iz Šama (Ibn Mudžahid, *Kitabu-s-seb'a*, 2001:53-87).

Važno je istaći da sedam kiraeta o kojima je pisao Ibn Mudžahid nisu sedam harfova koje je spomenuo Muhammed, a.s., u poznatom hadisu o tome da je Kur'an objavljen na sedam harfova. Upravo zbog toga su mu neki autori zamjerali na naslovu njegovog djela kojim je aludirao na ovaj hadis, iako to Ibn Mudžahidu nije bio cilj.

Kasnije, Ibn Džezeri je ovoj sedmorici dodao još trojicu imama u kiraetu:

1. Ebu Dža'fer El-Medeni (umro 130. h.g.). Pred njim je učio Nafi'.
2. Ja'kub ibn Ishak El-Hadremi (umro 205. h.g.). Učio je pred Ebu 'Amrom.
3. Halef ibn Hišam (umro 229. h.g.), koji je učio pred Hamzinim učenicima (Ibn Džezeri, *En-Nešr*, 234).

Najpoznatija djela o sedam kiraeta su *Es-Seb'a fi-l-gira'at*, o kome smo već govorili i *Et-Tejsiru fi-l-gira'ati-s-seb'i*, autora Ebu 'Amra Ed-Danija (umro 444. h.g.), koje je u stihove sročio Ebu Muhammed El-Kasim ibn Firruh Eš-Šatibi (umro 590. h.g.) u svom poznatom djelu *Hirzu-l-emani ve vedžhu-t-tehani*. Najpoznatije djelo o deset kiraeta jest *En-Nešru fi-l-gira'ati-l-ašr* Ibn Džezerija (umro 833. h.g.).

Dakle, Ibn Mudžahid, Ebu 'Amr Ed-Dani i Ibn Firruh Eš-Šatibi popularizirali su sedam, a Ibn Džezeri deset kiraeta, što se vidi i iz naslova njegovog djela. Međutim, pojedini kiraetski stručnjaci, poput šejha Ahmeda ibn Muhammed Ed-Dimjatija, poznatijeg kao El-Bena (umro 1117. h.g.), znanstveno su tretirali i četrnaest kiraeta. El-Bena je djela *Ithafu fudala'i-l-bešeri bi gira'ati-l-erbe'ati ašr*, u kojem je tretirao kiraete poznatih deset imama, te uz njih i kiraete: Muhammeda ibn Muhajsina (umro 123. h.g.), Jahja ibn El-Mubareka El-Jezidija (umro 202. h.g.), Hasana el-Basrija (umro 110. h.g.) i Sulejmana ibn Mihrana El-E'meša (umro 148. h.g.). (Ed-Dimjati, *Ithaf*, 2007:75)

Da bi jedan kiraet bio prihvaćen kao vjerodostojan, neophodno je da ispuni uvjete autentičnosti. Postoje tri uvjeta autentičnosti kiraeta:

1. *Tevatur*. To jest, da kiraet u kontinuitetu od Poslanika, a.s., prenosi veći broj pouzdanih prenosilaca tako da se ne može posumnjati u njegovu vjerodostojnost. Kiraet koji je prenesen ovakvom predajom je, bez sumnje, autentičan i naziva se *mutevatir kiraetom*.
2. *Podudarnost s mushafskim pravopisom*. Da bi kiraet bio prihvaćen kao autentičan, uslov je njegova podudarnost s pravopisom jednog od šest *Mushafa*

koji su kodificirani u vrijeme halife Osmana, r.a.

3. *Saglasnost s pravilima arapskog jezika*. Vjerodostojnost kiraeta zavisi i od toga da li odgovora pravilima arapskog jezika ustanovljenim u teoriji bilo koje priznate lingvističke škole. (Šošić, 2014:116-117)

Shodno navedenim kriterijima, kiraeti se s obzirom na vjerodostojnost dijele na sljedeće kategorije:

1. *Mutevatir kiraeti*
To su oni kiraeti koje prenosi veliki broj prenosilaca, čije predaje se vezuju za Muhammeda, a.s., ortografski se podudaraju sa Osmanovim *Mushafima* i saglasni su s pravilima arapskog jezika. Ibn Mudžahid navodi sedam mutevatir kiraeta, a Ibn Džezeri dodaje još tri, što znači da postoji ukupno deset mutevatir kiraeta.
2. *Mešhur kiraeti*
To su vjerodostojni kiraeti koji se slažu sa pravilima arapskog jezika i ortografijom Osmanovih *Mushafa*, ali po brojnosti predaja nisu na stepenu mutevatir kiraeta. Ovi kiraeti nisu odbačeni, ali se ne praktikuju zbog nepostojanja tevatura.
3. *Ahad kiraeti*
Ovo su kiraeti čije su predaje vjerodostojne, ali ne ispunjavaju preostala dva uvjeta za prihvatljivost kiraeta.
4. *Šaz kiraeti*
Kiraeti čije su predaje sumnjive i nepouzdanе, te se kao takve ne prihvataju.
5. *Mevdu' kiraeti*
Ovi kiraeti se odbacuju jer ne postoje čvrsti argumenti da je određena osoba učila Kur'an na taj način.
6. *Mudredž kiraeti*

Kiraeti kojima su dodate pojedine riječi. Takve riječi se nalaze u kiraetu Sa'da ibn Ebi Vekkasa, 'Abdullaha ibn Mes'uda, 'Ubejja ibn Ka'ba i dr. (Fazlić, 2000:54)

Zaključak

Kiraetska, kao i ostale islamske znanosti, nisu postojale zasebno za vrijeme Poslanika, a.s., nego su se razvile iz potrebe nakon njegove smrti. Kur'an je u početku zapisivan i memoriran, a potom za vrijeme halife Ebu Bekra, r.a., sakupljen u *Mushaf*. Širenjem islama i njegovim prihvatanjem od naroda nearapskog porijekla i govora, dolazi do potrebe za sveobuhvatnijom znanstvenom verifikacijom cjelokupnog kur'anskog materijala, što je predstavljalo svojvrstan uvod u standardizaciju različitih varijanti njegovog čitanja. S tim u vezi, halife su u novoosvojene pokrajinske centre slale najvještije učeće i poznavaoce iz oblasti kiraeta kako bi podučavali ljude pravilnom učenju Kur'ana. U drugom hidžretskom stoljeću kiraetska znanost je doživjela procvat. Kiraeti su dobili imena po učenjacima koji su ih izučavali ili popularizirali.

Nakon sveobuhvatnog i dugotrajnog procesa sistematizacije i valorizacije, islamski autoriteti su potvrdili postojanje deset čitanja Kur'ana Časnog (kiraeta) koji ispunjavaju stroge uvjete autentičnosti. O njima su tokom islamske povijesti napisana brojna djela. Danas, zahvaljujući intelektualnom i duhovnom naporu velikana kiraetskih znanosti poput Šatibijja, Ebu 'Amra Ed-Danija, Ibn Džezerija i dr., oslanjajući se na njihova dijela, postoji mogućnost izučavanja i memorisanja kiraeta na lakši način nego što je to bio slučaj s generacijama koje su živjele prije nastanka tih djela.

Literatura

Abaza, Armin (2013). *Šu'betov rivajet*. Mostar: Karadoz-begova medresa, Muftijstvo mostarsko, Medžlis islamske zajednice Mostar, Fondacija 'Hifz Časnog Kur'ana'.

Al-Hamad, Ganim Qadduri (2001). *Muḥādarātun fi 'ulūmi-l-Qur'āni*. Aman.

El-Asqalani, Ahmed ibn 'Aliyy ibn Ḥadžer (1987). *Fethu-l-bāri bi šerḥi*

saḥīḥi-l-Buḥārī, Kitābu fedā'ili-l-Qur'an, sv. VIII. Kairo: Bāb-Unzile-l-Qur'ānu 'alā seb'ati aḥruf.

Fazlić, Fadil, (2000). *Tedžvid: Komparacija između Ḥafsovog i Weršovog kiraeta*.

Sarajevo: El-Kalem i Fakultet islamskih nauka u Sarajevu.
Ibn Džezeri. *En-Nešr fi-l-qira'ati-l-ašr*, sv. I, Bejrut.
Ibn Mudžāhid (2001). *Kitabu-s-seb'a*

fi-l-qira'at. Kairo: Dāru-l-me'arif, obrada: dr. Šawqī Dayf.
Muslim, *Šaḥiḥ Muslim, Bāb-Bayān anna-l-Qur'āne unzile 'alā sab'ati aḥruf*. Damask.

Šošić, Dževad (2014). *Kiraeti u tefsiru El-Ġāmi' li aḥkāmī-l-Qur'ān imama Kurtubija*. Sarajevo: El-Kalem i Fakultet islamskih nauka u Sarajevu.

إسماعيل تشيهيتش

نظرة تاريخية في نشأة علم القراءات وتطوره

الموجز

يتناول هذا المقال المسارات الرئيسية لنشأة علم القراءات وتطوره، والنشأة المؤسسية للقراءات وتطورها. يرى العلماء أن حديث الأحرف السبعة مرتبط أساساً بعلم القراءات، لذا أولى الكاتب اهتماماً خاصاً بتحليله. يستعرض الكاتب المسار التاريخي لتطور القراءات الشكلي، وشروط اعتماد القراءات، والشخصيات الأكثر تأثيراً في علم القراءات منذ عهد النبوة وحتى نشأة الأعمال الأساسية في هذا المجال العلمي.

الكلمات الرئيسية: القراءات، الأحرف السبعة، علم القراءات، تلاوة القرآن الكريم.

Summary

HISTORICAL REVIEW OF THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE STUDY OF QIRA'AT

Ismail Čehić

This article deals with the main streams of development of the study of qira'at of the Qur'an, i.e. the roots and institutionalized development of qira'at of the Qur'an. According to the opinion of scholars the Hadith of the seven ahrof is essentially related to the qira'at science, consequently, the author paid particular attention to this hadith here. The author here presents the history of the formal development of qira'at, the requirements for qira'at to be accepted as authentic, an account of the most renowned scholars of qira'at from the period of the messenger s.w.s. until the time when the major works in this field of science were written.

Keywords: qira'at, seven ahrof, qira'at science, recitation of the Qur'an